

Eesti lugu: Madis Kõiv „Suvi Pääbul ja kinnijooks Raplas”

17. aprill 2009 00:00

Paberleht | |

Autor: Linda Kaljundi

Madis Kõivu, füüsikust filosoofi ja kirjaniku puhul ei kehti harjumuspärane füüsikute ja lüürikute vastandus. Sama tavatu on ka tema 1994. aastal ilmuma hakanud „Studia memoriae” ehk mälu-uuringute sari.

Seni ilmunud neljas köites kaardistab Kõiv peamiselt oma lapsepõlve 1930. aastatel. „Poisid ja tüdrukud”, viies osa, mis jõuab sündmustikuga juba 1943. aastasse, on alles trükiotel. Niisiis jõuab enne seda välja tulla 1944. aasta suvest jutustav kuues köide, „Suvi Pääbul ja kinnijooks Raplas”. Aasta algul olid venelased murdnud Leningradi blokaadi läbi ja teinud endale sellega vabaks ka tee Eestini. Lahingud liikusid Narva alla. Teose edenedes näeme sakslaste taandumist, teise rinde liikumist läbi Lõuna-Eesti Emajõe alla ja siis juba Punaarmee marssi läbi Eesti.

Sellest kõigest jutustatakse toona 14-aastase koolipoisi Madise mälestuste vahendusel. Siiski ei ole Kõivu eesmärgiks sõjasündmuste kroonika. Sama suurt huvi nagu mineviku vastu tunneb autor ka mäletamise vastu – ning just see teeb „Studia memoriae” eesti memuaarkirjanduse hulgas nõnda omapäraseks. Tõdedes, et mälu ei ole meile kunagi vahetuna kättesaadav, vaid alati rekonstruktsioon, ei võeta siin jutustust minevikust hetkekski iseenesest mõistetavana.

Selles raamatus on minevik ennekõike mõistatus, mis vajab lahendamist – ja mille tõelisuse suhtes pole mingit lõplikku kindlust. Täppisteadlasest ja filosoofist kirjaniku mäluhõlmade arsenalis kuulub nii matemaatilisi kui ka fenomenoloogilisi võtteid. Meenutamisel lähevad käiku kaudsed ja kausaalsed seosed, asine deduktsioon ja vabad assotsiatsioonid, kaemused ja mälupeegeldused. Viimastele püüab autor otsida kinnitust vanadelt fotodelt ja ajalehtedest, kaasaegsete meenutustest. Siiski jääb teksti alati küsimärke, üks või teine lugu võib pahatihti osutada palju keerulisemaks, kui esialgu näis.

Tegevustiku poolest on „Suvi Pääbul ja kinnijooks Raplas” ennekõike raamat 1944. aasta sõjasuvest. Autor taastab pilte ja portreesid sõjaaegsest olustikust ja inimestest. Ta jutustab õhuhäiretest, meeste hirmust mobilisatsiooni ees, kuulujuttudest (liitlaste appitulek, Pitka-poiste võidud) ja paljust muust. Ent Kõivu teostes mängib alati olulist rolli ka aistinguline maailm: ta püüab mäletada mitte ainult sündmusi, vaid ka hingeseisundeid ning tajusid, värve, helisid ja lõhnasid.

Isiklik ja üldine ajalugu

Ühtlasi peegeldub siit vastu Kõivu kindel usk kohavaimu, paikade ja maastike mõjusse. Selles teoses jõutakse ühe suve jooksul käia läbi mitmest kohast: raudteelinnast Valgast pagetakse maale, Pääbule, sealt edasi aga Raplasse. Ühest kohast teise põgenemine toob endaga aga kaasa ka kodususe tunde hajumise. Meenutustes lõimibki isikliku ja üldise ajaloo just sõja mõju lähedaste suhetele. Omavahelised tülid sa-genevad ja pingestavad meelevõtteid veelgi. Autori jaoks sulavad hilisemaks ühte lapsepõlve ja sõjaaja

FOTO: Eesti Draamateater

Lapsepõlvemälestuste, isa kadumise ja 1940. aastate murranguliste sündmustega tegeleb Kõiv ka näidendis „Tagasitulek isa juurde” (esietendus 1993 Eesti Draamateatris, lavastaja Priit Pedajas).

hirmud, mis on ennast „kõigi hilisemate hirmude salamehaanikale verekaanidena külge – ei, isegi sisse imenud” (lk 217). Lähenev armee muudab paanika üha põletavamaks ka täiskasvanute jaoks – ning paneb küsima: kas tuleks sootuks maalt põgeneda? Pageda õnnestub aga ainult ühel pereliikmel, Omakaitse orkestri kapellmeistril isal.

Aastast 1944 saab piir, mille taha jääb „kadunud maa”. Meenutaja pärib siit kahjutunde, aga ka kahtlused: milline versioon minevikust on usutavaim? Muidugi on Kõivu põhihoiak alati olnud küsimine, mitte passiivne jälgimine või meenutamine. Siiski võib kahtleva hoiaku ühte algimpulssi seostada just luhtunud sõjapao ja isa ärakadumise looga: „kogu see meie põgenemise lugu on otsast otsani kahtlusi täis nagu ussipesa” (lk 269).

Sarja varasemate köidetega tuttavale lugejale saab küllap osaks omajagu avastamisrõõmu, kuid raamat on loetav ja nauditav ka iseseisva tervikuna. Küll aga tasub meeles pidada, et Kõiv on autor, kes armastab esitada väljakutseid nii teatri kui ka kirjanduse stampidele. Nii võivad tema raamatud ja näidendid esmapilgul mõjuda üsna ootamatuna.

Ühelt poolt on siin muidugi tegemist väga isikliku raamatuga, oma kadunud mineviku ja endise mina otsingutega. Teiselt poolt aga esitab teos märksa suuremaid küsimusi, mida iga lugeja võib autoriga kaasa ja edasi mõelda: kuidas me ülepea saame kirjeldada oma kadunud, kuid kunagi siiski kogetud minevikku ning selle tähendust meie jaoks? Raamat annab sellele ühe võimaliku vastuse: siin on püütud taastada minevikku viisil, mis annab välisele ja psüühilisele (sisemisele) reaalsusele võrdselt eluõigust, laseb mälestustel põimuda nägemuste ja unenägudega ning mäletajal enesel pendeldada vabalt oleviku ja mineviku vahel.

Madis Kõiv (1929)

Õppis TÜ-s füüsikat (1948–1953) ja töötas algul TPI-s, hiljem Tartus TA füüsikainstituudis.

Tema kirjanduslik tegevus sai alguse 1960. aastatel Tartu teatriuuduse mõjuväljas.

Peale Vaino Vahinguga kahasse kirjutatud „Faehlmanni” (1982) Kõivu näidendid enamasti lavale ei jõudnud. 1990. aastate algusest peale on tema tekstid aga hõivanud Eesti teatris keskse koha, viljakaimaks lavastajaks on Priit Pedajas.

Kõivu proosa tuumikuks on sari „Studia memoriae”, millest on seni ilmunud neli köidet.

2008. aastal pälvis ta kultuuri elutööpreemia.

© Eesti Päevalehe AS 1998-2008